

leckých prameňov v porovnaní s písomnými prameňmi. Vo vyššom veku sa takmer ospravedlňoval za fakt, že po celý svoj život zdôrazňoval to prvé na úkor toho druhého.

Aj v Jeseni stredoveku zvažuje medzi dvoma formami. Môžeme napríklad z poézie alebo z výtvarného umenia odvodiť zreteľnejší vhľad do stredovekých názorov na lásku alebo krásu krajiny? Jeho analýzy problémov, ktoré sa týkajú správneho rozhodnutia v takýchto otázkach, nám živo pripomínajú G. E. Lessinga (1729 až 1781) a jeho spis Laokoon spred polduha storočia. Vo všetkých portrétoch Van Eycka, tvrdí Huizinga s nie priamo typickou nadsádzkou, „tkvie zázrak osobnosti, ktorú spúšťa olovnicu až na dno. Je to tá najhlbšia charakterová maľba, ktorá je možná: je videná, nevyslovená. Keby bol Jan van Eyck zároveň najväčším básnikom svojho storočia, slovami by sa nedokázal priblížiť k tajomstvu, ktoré zjavil v obraze“.

A po tom, ako sa hlboko zaoberal obmedzeniami stredovekej poézie, ktorú spomínal, píše: „Základnou črtou latinsko-stredovekého ducha je jeho nadmerne vizuálny charakter. Ten je úzko spätý s atrofizáciou myšlienky. Myslenie prebieha v zrakovej podobe. Všetko, čo chce človek vyjadriť, sa ukladá do viditeľného obrazu. Bolo možné tolerovať úplnú myšlienkovú prázdnotu alegorických zobrazení alebo básní, lebo ich uspokojenie spočívalo úplne vo videnom. Sklon k reprodukovaniu toho, čo je navonok viditeľné, bolo silnejšie a dokonalejšie vyjadrené piktorálnymi prostriedkami než literárnymi. V 15. storočí boli vyjadrovacie prostriedky prózy takisto silnejšie než prostriedky poézie. Preto je postavenie prózy 15. storočia z mnohých hľadísk medzi výtvarným umením a poéziou priemerne porovnateľnejšie. Pre všetky tri umelecké druhy je spoločný nespútaný účinok jednotlivostí, ale ten vedie vo výtvarnom umení a v próze k priamemu realizmu, aký poézia nepozná, a sama nemá nič lepšie, čo by mohla ponúknuť namiesto neho.“

Bolo by absurdné tvrdiť, že Huizinga bol akýmsi predčasným postmodernistom, ktorý chcel, aby jeho kniha nedospela k nijakému záveru a mala by končiť otáznikom. Napriek tomu mám však dojem, že Jeseň stredoveku, ktorá má z určitých hľadísk veľmi blízko k sebauspokojeným historickým syntézam 19. storočia, sa bude čítať ďalej (a iste aj v tomto novom, elegantnom preklade), že z nej budú mať

čitatelia pôžitok a že – ako dúfame – poslúži ako inšpirácia pre nasledujúce storočie, práve preto, lebo nám ponúka imaginatívne koncepcie, ktoré potrebujeme, aby sme unikli obmedzeniam príliš meravej histórie.

z nizozemčiny preložil Adam Bžoch

DIAGNÓZA DOBY, KTORÁ SA VYMKLA Z KÍBOV

MILAN ZEMKO

Písané pre K&K 2002

Tridsiate a následne aj štyridsiate roky 20. storočia boli so svojim dramatickým aj tragickým priebehom časom veľkých nádejí i veľkých neistôt a pochybností. Veľké nádeje podporujúce „historický optimizmus“ sa však koncentrovali predovšetkým na obidvoch extrémnych póloch spoločensko-politického spektra, zatiaľ čo široký umiernený, tradične orientovaný stred upadal do skepsy nad prítomnosťou a do neistoty a obáv z budúcnosti. Nemohlo sa to neprejavíť aj v prostredí vtedajších vzdelancov, takisto názorovo aj politicky polarizovaných a podľa svojich názorových orientácií buď ponúkajúcich hotové recepty na dosiahnutie údajne „jasných“ vízií prichádzajúceho sveta, alebo „iba“ charakterizujúcich jestvujúci neutešený stav, načrtávajúcich jeho príčiny a dosť opatrne kladúcich otázky o možných lepších, perspektívnejších východiskách z neho.

Holandský historik kultúry Johan Huizinga, pôvodne zahľbený do skúmania európskeho stredoveku, patril k tej druhej skupine súdobých vzdelancov podnecovaných čoraz hrozivejším medzinárodným vývinom ku kritickej reflexii a diagnóze vtedajšieho sveta. Jeho reflektovanie „duchovnej choroby našich čias“ v polovici tridsiatych rokov a „zhanobeného sveta“ v čase vojny prináša v dvoch esejach publikácia vydavateľstva Kalligram pod názvom Kultúra a kríza, doplnená treťou esejou o patriotizme a nacionalizme v európskych dejinách (všetky tri diela preložil do esejistickej slovenčiny Adam Bžoch).

J. Huizinga sa podujal v kritickom reflektovaní svojej súčasnosti (ostatne rovnako ako iní jeho kritickí súčasníci) na nefahkú prácu, a to v dvojzmysle: Predmetom jeho kritických analýz bola – na rozdiel napr. od dávno uzavre-

tého neskorého stredoveku – najhorúcejšia prítomnosť a v nej tá dimenzia či priestor ľudského sveta, ktorá sa zvykla nazývať kultúrou, no sám Huizinga charakterizoval tento notoricky používaný pojem ako celkovo nedefinovatelný, nezodpovedajúci „požiadavkám solídneho pochopenia“.

Jedinou schodnou cestou, ako uchopiť pojmovovo všeobecne neuchopiteľný, a predsa veľmi živo vnímaný a prežívaný jav, je zmocniť sa ho cez jeho jednotlivé zložky, prejavy a tendencie, čo bola aj cesta Huizingovej diagnózy doby a jej kultúry. Keby sa však Huizingove analýzy viazali úzko na čas pred druhou svetovou vojnou a počas nej, neboli by aj v prípade mimoriadnej výstižnosti oveľa viac než svedectvom akokoľvek tragickej, ale už uplynulej doby, zaujímavé len z historického hľadiska. Podľa môjho názoru to platí o jeho úvahách o vtedajšom zalespenom hypernacionalizme, neobmedzujúcom sa imperializme či militarizme diktátorských veľmocí, o veľmi konkrétnych historických javoch, ktoré vo svojej vtedajšej podobe v zásade skončili s koncom druhej svetovej vojny, čiže s porážkou ich najvýraznejších nositeľov a pestovateľov – nacistického Nemecka a militaristického Japonska, resp. s koncom stalinskej éry v sovietskom bloku.

Na Huizingovej sonde do krízových stavov svojej doby je však dôležité postihnúť hlbších procesov a javov krízy posledného storočia, ktoré sú rozoznateľné aj v našej súčasnosti, už tretiu či štvrtú generáciu od čias, keď holandský vzdelanec písal svoje eseje. Skúsme stručne vymenovať symptómy „duchovnej choroby“ popísanej naším autorom pred takmer sedemdesiatimi rokmi, s ktorými v takej či onakej podobe zápasíme dodnes: Je to sila, ba expanzia vedeckého poznania, sila myslenia, ktorá však naráža na oslabenie súdnosti v spoločnosti manipulovanej mocnými masmédiami, trpiacej na „puerilizmus“, čiže infantilnosť, ale nie ako primárne psychologický, lež sociálny jav, spojený s modernými formami povery, s rastom iracionalizácie. Doteraz sa prejavujú tendencie znenužívania vedy, keď heslo „poznánie je moc“ nadobúda popri všetkej nádeji aj strašidelný zvuk, keďže vonkoncom nie je jasné a isté, komu a na čo expandujúce poznanie poslúži. Huizinga sleduje príčiny krízových, nebezpečných javov v spoločnosti a jej kultúre v dlhodobej časovej línii, siahajúcej niekoľko storočí

do minulosti, aj preto jeho konštatácie presahujú čas svojho vzniku nielen smerom do (viacmenej) známych dejín, ale aj do budúcnosti.

V prípade každých aj Huizingových úvah však platí, že ľahšie sa dá dospieť k výstižným diagnózam než navrhnúť účinnú, teda reálne uplatňovanú spoločenskú terapiu. Ostatne, hotové recepty majú spravidla pripravené sociálni inžinieri rôznych totalitných proveniencií, ktorí pri ich použití neváhajú v záujme „Veci“ či „Idey“ obetovať celé zástupy ľudských životov. Huizinga je vo svojich terapiách iste úprimný, aj keď stručný a abstraktný. Takým je podľa mojej mienky jeho apel na katarziu – vnútornú očistu jednotlivcov, na zmenu „duchovného habitu“ ľudí. V každom prípade „očistené ľudstvo“ je aj dnes abstraktný pojem a taktiež nádeje vkladané do mladého pokolenia (nota bene po autorovej kritike kultu života a mladosti) sa doteraz nenapĺňajú v smere zrodu „novej kultúry“. Možno to súvisí aj s tým, že skutočne veľké mravné otrasy a zmeny prinášajú rovnako veľké katastrofy a s nimi spojené zmeny spoločnosti, no takými sa – zdá sa – nestali ani neuveriteľne ukrutné drámy druhej svetovej vojny, ani celosvetové sociálne otrasy, ba ani hrozby nukleárneho konca sveta. Svet aj na prahu tretieho tisícročia v zásade uctieva perspektívne zhubný životný štýl v duchu starorímskej požiadavky *panem et circenses*.

Za dôležitý aj pre našu súčasnosť a budúcnosť však považujem Huizingov dôraz v jeho duchovnom záвете napísanom uprostred vojnových kataklizmy z okupovanej vlasti na prekonávanie národných protikladov, na budovanie spoločenstva národov. A vzhľadom na jasne sa črtajúce limity prírodných zdrojov aj jeho odkaz na obmedzenie sa a uskromnenie ako cestu k ozdraveniu kultúry. J. Huizinga bol rozhodný federalista, no s akcentom na rozumnú proporciu medzi ústrednou a regionálnou mocou vo federálnom usporiadaní kontinentu, s jasným názorom, že malé štáty (národy) „nedohrali svoju úlohu, naopak, tá sa ešte len začína“.

V súvislosti s novým a perspektívnejším usporiadaním vzťahov medzi národnými politicky sformovanými do štátov má svoju váhu jeho historická analýza patriotizmu a nacionalizmu v európskych dejinách do konca 19. storočia, ako znie názov tretej eseje napísanej na začiatku druhej svetovej vojny. Osobitne slovenskému čitateľovi so sklonom stotožňovať fenomén a fak-

tor nacionalizmu s jestvovaním moderného národa, teda s poslednými dvoma storočiami pripomenie táto esej podstatne dlhobojšie a veľmi zložitú pôsobenie obidvoch spoločenských faktorov – nacionalizmu i patriotizmu v dejinách nášho kontinentu, a teda aj v našich vlastných dejinách. Súčasťou tohto pôsobenia je od 19. storočia romantické preceňovanie náro-

da, pričom sa nie vždy bralo na vedomie, že „realitou politického života je napokon štát a národ je ideálom, programom, heslom, aspiráciou“. Aj to je Huizingov odkaz tým, ktorí by chceli bagatelizovať politickú organizáciu spoločnosti podľa jasných právnych zásad ako základný rámec jej prosperovania, ako podstatný priestor pre dôstojné jestvovanie občana.

Huizingova kresba – pohľad z okna na ulicu Kurprinz-Straße v Lipsku

KULTÚRA A KRÍZA

ĽUBOMÍR LIPTÁK

Písané pre K&K 2002

Johana Huizinga (1872–1945) nie je ľahké zaradiť do tradičnej škály akademických odborností. Mohli sa o tom presvedčiť už čitatelia jeho prác *Jeseň stredoveku* a *Homo ludens*, ktoré vyšli po slovensky roku 1990. Aj prekladateľ recenzovanej knihy *Kultúra a kríza* (Kalligram, Bratislava 2002) a autor doslovu Adam Bžoch označuje jeho diela ako „kultúrnohistorické“ i „kultúrnofilozofické“. Huizinga vychádza z histórie, ale zaujíma ho najmä súčasnosť a s pribúdajúcim vekom čoraz viac aj možná budúcnosť.

Názov *Kultúra a kríza* pochádza od prekladateľa, resp. vydavateľa. Zastrešuje tri samostatné texty, napísané v rokoch 1935–1943. Prvá práca: *V tieňoch zajtrajška. Diagnóza duchovnej choroby našich čias*, vznikla na základe prednášky roku 1935. Už prvé vety: „Žijeme v šíalehom svete. A vieme o tom“, vymedzujú jej smerovanie. Otázka nezná, či je svet, kultúra v kríze, ale treba zistiť, v čom spočíva, čím sa líši od predchádzajúcich? Charakter súčasných dejín má aj tretí text: *Zhanobený svet. Úvaha o šanciach na obrodu kultúry*. Pochádza z roku 1943, teda z rokov zhanobenia aj Huizingovej vlasti, Holandska, nacistickou okupáciou. Vyšiel až posmrtno roku 1945. Aktuálna, nielen v čase vzniku, teda roku 1940, je aj úvaha *Patriotizmus a nacionalizmus v európskych dejinách*.

Pocit krízy je súčasťou ľudského osudu oddávna, Huizinga upozorňuje, že sa podstatne mení náš postoj k nej. Nie je to už očakávanie blízkeho obratu, či to už malo byť spasenie alebo zánik sveta, ale poznanie, že kríza je jednou fázou pokračujúceho procesu. Vieme, že ak napríklad v oblasti vedy a poznania je kríza taká hlboká, že podobná v predchádzajúcich obdobiach duchovného života nejestvovala, nie je spôsobená ľudskou hlúposťou alebo duchovným úpadkom, ale zjemnením nástrojov poznania a prehĺbením samotnej vôle k poznaniu. Preto je táto kríza nielen neodvratná, ale aj žiadúca a dobrá.

Príznaky kultúrnej krízy sú rozmanité, od všeobecného oslabenia súdnosti, cez pokles potreby kritizovať a zatemnenie kritickej schopnosti až po znehodnotenie funkcie vedy nadmerným akcentom nie na poznanie, ale na život

CULTURE AND CRISIS

by ĽUBOMÍR LIPTÁK

written for K&K 2002

Johan Huizinga (1872–1945) is not easy to place in the traditional scale of academic expertise. Readers of his works can already convince themselves of this. *Autumn of the Middle Ages* and *Homo Ludens* were published in Slovak in 1990. The translator of the reviewed book and the author of the epilogue Adam Bžoch describes his work as „cultural historical“ and „cultural philosophical“. Huizinga starts from history, but he is mainly interested in the present, and with increasing age, ever more in the possible future.

The title *Culture and Crisis* comes from the translator or publisher. It covers three independent texts, written in the period 1935–1943. The first work: *In the Shadows of Tomorrow. A Diagnosis of the Spiritual Sickness of our Times*, originated on the basis of a lecture from 1935. The first sentence: *We live in a mad world and we know it* already defines its orientation. There is no question that the world and culture are in crisis, but it is necessary to identify the nature of the crisis and how it differs from what came before. The third text also has the character of contemporary history: *The Violated World. A Consideration of Sanctions for the Revival of Culture*. It originated in 1943, that is in the period of the violation of Huizinga's homeland Holland by Nazi occupation, but was published only in the immortal year 1945. The account *Patriotism and Nationalism in European History* is also topical and not only in the year of its origin, that is in 1940.

The feeling of crisis is part of the human condition from time immemorial, but Huizinga observes that our attitude to it is changing substantially. There is already no expectation of an approaching change, whether it is salvation or the end of the world, but a recognition that the crisis is one phase of an on-going process. We know that if, for example, in the area of science and knowledge, there is a crisis so deep that there was nothing comparable in earlier periods of intellectual or spiritual life, it is not caused by human stupidity or intellectual decline, but by refining of the instruments of knowledge and deepening of our wish for knowledge.

a „čin“. Odrazom nastupujúceho nacizmu sú úvahy o úlohe v kontexte kultúry nacionalizmu, „hypernacionalizmu“ a štátu. *Štát štátu vlkom: to nie je pesimistické povzdychnutie, ako staré homo homini lupus, ale dogma a politický ideál* (s. 79). V Huizingovom výklade takéto vývody nie sú však iba reakciou na aktuálne dianie. Zasaduje ich do širších časových a priestorových dimenzií ako súčasť toho, čo orientačne označujeme ako „moderná spoločnosť“ a „moderný človek“. Tento skôr hlučne, ako seabavedomo vystupuje z pozície sily, pestuje kult heroizmu. *Časy si vyžadujú takéto posilňujúci liek, pretože sú slabé. Vyzdvihovanie hrdinstva je samo osebe krízovým javom. Znamená, že pojmy ako služba, úloha a splnenie povinnosti už nemajú požadovanú silu, ktorá by zaktivizovala verejnú energiu* (s. 87).

Heroizmus úzko súvisí s iným prejavom krízy, ktorý nazýva „puerilizmom“. Stav permanentnej nezrelosti a puberty vedie v živote spoločnosti ku kontaminácii hry a vážnosti. V minulosti mala hra svoje miesto a čas, aj krvavé hry a rituály v istom okamihu skončili a diváci išli domov. Dnes stojí človek uprostred zázračného sveta ako dieťa v rozprávke. *Stisne gombík a život príde k nemu. Dospeje vďaka takémuto životu? Práve naopak. Svet sa mu stal hračkou. Máme sa preto čudovať, že s ním zaobchádza ako dieťa?* (s. 93). Puerilizmus, ktorý je podľa Huizingu *nepochybne jedným z najvýznamnejších príznakov choroby dnešných čias* (s. 95) nesúvisí s kultom mladosti; puerilizmus nepozná životné obdobia, postihuje starých aj mladých. Za uholný kameň celého kultúrneho problému pokladá aj skutočnosť, že už 19. storočie nemalo dobový štýl. Posledným storočím s vlastným štýlom, s jednotným výrazom života pri všetkom bohatstve a rozmanitosti jeho oblastí, bolo osemnásťte. To však nepokladá za „skazu a úpadok kultúry“, ale za doklad, že v tom istom procese sa moderná kultúra vypína k svojim najvyšším vrcholom a zároveň rozvíja zárodky vlastného možného úpadku. I to možno pokladať, v knihe je ich mnoho, za akúsi „polodefiníciu“ jeho chápania krízy.

Opatrný, pútavý a podnetný v prezentácii symptómov, zdržanlivý v súhrnoch a receptoch je aj pri druhom pojme z titulu knihy: kultúra. Pri jej vymedzovaní hovorí najmä o úsilí, o vyváženosti, homogénnosti, o prekonávaní hraníc

Therefore, this crisis is not only unavoidable, but also desirable and good.

The symptoms of the cultural crisis are varied, from a general weakening of common sense, through a decline of the need to criticize and clouding of critical ability, to devaluation of the function of science with excessive emphasis not on knowledge, but on life and „action“. Considerations of the task in the context of cultural nationalism, „hypernationalism“ and the state are a reflection of the rise of Nazism. *The state is a wolf to another state: this is not a pessimistic sigh, like the old homo homini lupus, but dogma and a political ideal* (p.79). However, in Huizinga's interpretation such conclusions are not only a reaction to current events. He places them in a wider temporal and spatial dimension, as part of what we briefly describe as „modern society“ and „modern man“. More noisily than self-confidently, he proceeds from a position of strength, he cultivates a cult of heroism. *The times require such a strengthening medicine, since they are weak. Emphasizing of heroism is itself a crisis phenomenon. It indicates that concepts such as service, task and fulfillment of duty already lack the required strength, necessary to activate public energy* (p.87).

Heroism is closely connected with another expression of crisis, which is called „puerilism“ – a state of permanent immaturity and puberty leading in the life of society to contamination of play and seriousness. In the past, play had its place and time, even bloody games and rituals ended at a certain moment and the spectators went home. The modern person stands in the middle of a miraculous world like a child in a fairy tale. *Press the button and life comes to him. Does he mature thanks to such a life? Precisely the reverse. The world becomes a toy to him. Therefore, why are we surprised that he acts like a child?* (p.93). Puerilism, which, according to Huizinga, *is undoubtedly one of the most important features of the sickness of recent times* (p.95), is not connected with the cult of youth, puerilism does not know a period of life, it afflicts both young and old. He regards the fact that already in the 19th century there was no period style, as the corner stone of the problem. The last century with its own style, with a united expression of life in all its wealth and variety, was the 18th.

záujmov samotného spoločenstva. *Kultúra musí byť zameraná metafyzicky, inak nie je kultúrou.* (s. 33) V texte *Zhanobený svet*, ktorý je oproti hodne europocentrickým *Tieňom zajtraška* komparáciou kultúrnych kríz nielen časovo, od stredoveku do 19. storočia, ale aj priestorovo východ-západ, akoby pred pojmom kultúra kapituloval: *K tomu, čo je tradované z minulosti, približujeme sa prostredníctvom pojmu, ktorý vlastne nezodpovedá požiadavkám solídneho pochopenia; musíme si vypomôcť označením, ktorého použiteľnosť tkvie jedine v tom, že nemáme lepšie* (s. 208). Východisko vidí v udržaní pojmu kultúra v čo najväčšej polohe a v obrátení pohľadu *k bohatému predstaveniu, ktoré nám ponúkajú fakty a postavy.* Ak sa to niekomu zdá prírodväžne, nech uzná, že je to iste pocitvejšie ako prefabrikovaná definícia, ktorú z rozľahlého skladiska (a smetiska) historických faktov možno vždy bez problémov „doložiť“.

Dnešný čitateľ číta Huizingove úvahy čiastočne už ako históriu, ako „svedectvo doby“, ale čoskoro zistí, že sa mylí. Na konci svojej analýzy patriotizmu a nacionalizmu autor opúšťa tému už na konci 19. storočia, hovorí, že odchádzame ako diváci, ktorí si nepozreli hru do konca. Týka sa to aj ďalších javov, ktoré rozoberá – militarizmu, potupenia demokratických ideálov, obmedzenia rastu osobnosti samotnou štruktúrou modernej spoločnosti, prepádavania sa kultúry do oblasti politiky a ďalších. Na prahu 21. storočia vieme, že mnohé čo už Huizingu trápilo ako úpadok, napríklad vulgarita a nedostatok vznešenosti, obludnosť propagandy a reklamy, zánik prírodnej krajiny, nedostatok dôvery a mnohé ďalšie jestvovali v jeho dobe ešte iba v zárodku. Sme jeho súčasníci, iba bohatší o skúsenosť polstoročia zmien. Možno budeme teda ľahšie súhlasíť aj s jeho názorom, že nie je príliš plodné hovoriť o vzostupoch a úpadkoch kultúry, pretože to pre pochopenie kultúrneho procesu neprináša „takmer nič“. Navrhuje nehovoriť o vzostupe a úpadku, ale o kultúrnych ziskoch a kultúrnych stratách. To nie je jednoduché, pretože kultúrne zisky sa usutočňujú pred našimi zrakmi, kultúrne straty majú ráz pomalých zmien a dajú sa vnímať iba uváženým historickým úsudkom. Pri hľadaní „šancí na obrodu“, čo je vyústenie vlastne všetkých troch Huizingových textov, je však poznanie strát nevyhnutné.

However, he does not regard this as „the destruction and decline of culture“, but as evidence that in this process, modern culture is striving towards its highest peak, while also developing the seeds of its own possible decline. This can also be regarded as a sort of „half-definition“ of his understanding of the crisis, of which there are many in the book.

It is also cautious, engrossing and stimulating in the presentation of symptoms, but restrained in summaries and recipes in relation to the second concept from the title of the book – culture. When defining it, he speaks especially about an effort at balance and homogeneity, at overcoming the boundaries of the interests of the community itself. *Culture must be metaphysically oriented, otherwise it is not culture.* (p.33) In the text *The Violated World*, which is, in contrast to the Euro-centric *In the Shadows of Tomorrow*, a comparison of cultural crises, not only over time, from the Middle Ages to the 19th century, but also geographically: East – West, it is as if he capitulated before the concept of culture: We approach that which is handed down from the past, by means of a concept, which actually does not correspond to the demands of solid understanding. *We must help ourselves with a designation, used only because we do not have a better one* (p.208). He sees a starting point in retaining the concept of culture on the vaguest level and in a changed view to *a rich idea, which the facts and figures themselves offer to us.* If this can seem daring to some, let us recognize that it is certainly more honourable than a fabricated definition, which can always be „proved“ without problems from the extensive store (and rubbish heap) of historical facts.

The present day reader reads Huizinga's considerations partly already as history, as „testimony of the period“, but he soon finds that he is mistaken. At the end of his analysis of patriotism and nationalism, the author leaves the theme already at the end of the 19th century. He says that we are leaving as viewers who did not watch the play to the end. This also concerns other phenomena, which he analyses – militarism, dishonouring of democratic ideals, limitation of the growth of personality by the structure of modern society, penetration of culture into the area of politics and others. On the threshold of the 21st century, we know that

Ako je to v takýchto dielach pravidlom, myšlienky o východiskách z krízy sú menej presvedčivé ako diagnóza. Samotný autor nemá o tom ilúzie. *Pohľad nepreniká nikdy vpred ani na tri kroky, výhľad je zahalený hmlami. Jediné, čo zostáva, je zvažovanie istých šancí, predpokladanie určitých možností* (s.107), napísal roku 1935. Teda pred Osviečením aj Hirošimou, ale aj pred OSN, zjednocovaním Európy a pokrokom v chápaní rizík oddelenia poznávania od etiky. Niektoré šance, ktoré naznačil, sme využili, mnohé prepásli. Zistiť, pomenovať a využiť dnešné, ostáva na súčasníkoch. Je to náročné, zložité a dlhodobé, ale oplatí sa vypísať z Huizingovej knihy aspoň jednu vetu:

„S absolútnou istotou vieme jedno: ak chceme udržať kultúru, musíme pokračovať v jej tvorbe.“

Huizinga na karnevale roku 1894

much of what worried Huizinga as decline, for example vulgarity and lack of grandeur, the monstrousness of propaganda and advertising, the disappearance of natural landscape, lack of trust and many other phenomena, were only starting to appear in his time. We are his contemporaries, only enriched by the experience of half a century of change. Therefore, perhaps we can more easily agree with his view that it is very fruitful to speak of the rise and decline of culture, since this brings „almost nothing“ to our understanding of the cultural process. He proposes that we should not speak about rise and decline, but about cultural gains and cultural losses. This is not simple, because cultural gains occur before our eyes, but cultural losses have the character of slow changes, which can be perceived only by balanced historical consideration. However, when seeking „a chance of revival“, which is actually a conclusion of all three of Huizinga's texts, recognition of losses is unavoidable.

As is usual in such works, the ideas about what to do about the crisis are less convincing than the diagnosis. The author himself has no illusions about this. Our view never penetrates even three steps into the future, it is clouded by mist. *All that remains is the consideration of certain opportunities, the anticipation of certain possibilities* (p.107), as he wrote in 1935, that is before Auschwitz and Hiroshima, but also before the United Nations, European integration and progress in understanding the risks of dividing knowledge from ethics. We used some of the chances he indicated, but many were missed. To identify, name and use the present day chances remains for those living today. It is a demanding, complex and long-term task, but it is worth quoting at least one sentence from Huizinga's book:

We know one thing with absolute certainty: if we want to preserve culture, we must continue to create it.

JESTVUJE PREMENA?

JOHAN HUIZINGA

Zobrané diela, 7. zv., str 207-210

Táto téma hromadí otázky: kedy, ako, čo? A v každom bode sa dotýka najhlbších základov náuky o bytí a každého filozofického poznania. Skôr, než by bolo možné uchopiť Ako, malo by byť rozhodujúce Čo. Čo sa stáva s dejinami? Nie s udalosťou, nie s epochou, nie s časom ako takým. Miliardy udalostí sa nestanú dejinami, spočívajú, hoci ich azda ešte možno rozoznať, hlboko pod prahom dejinnosti v tupom zabudnutí. Dejiny jestvujú len do tej miery, do akej ich človek alebo nejaká spoločnosť registruje. Všetko, čo sa udialo, je už v okamihu, keď to už možno uchopiť, minulosťou. To, či už nadišiel „odstup“, závisí od pozorovateľa. Ako dejiny môžeme pociťovať svoj včerajší deň, a svoje detstvo ako súčasnosť. Hraničná čiara medzi dejinami a súčasnosťou tkvie v dnešnom okamihu, alebo lepšie povedané, nijaká hraničná čiara nejestvuje. Nejestvuje nijaké Teraz, jestvuje len Minulosť a Budúcnosť, a podstata Údajného Dneška spočíva v jeho dejinnosti.

Jestvuje nejaká premena? – Na to, aby mohlo dôjsť k zmene, musí tu už byť niečo, čo má podstatu. Súčasnosť však nadobúda svoju jedinnú dejinnú podstatu až vo formovaní prostredníctvom pozorovateľa. Toto formovanie sa

neuskutočňuje neprerušovane a samo od seba. Tam, kde chýbajú dejinne mysliaci a dívajúci sa pozorovatelia, nenadobúda osud národa nijakú formu.

Môžu dejiny nadobudnúť falošnú formu? – Žiaľ, áno. – Jestvuje poznateľná, výlučne pravdivá forma dejín? – Nie pre nás, pochabých a slepých ľudí. – Mali by sme si preto azda v uvoľnenom relativizme zúfať nad dejinnou pravdou? – Nie, človek má ešte svoju súdnosť a svedomie, a to pre osobné vedomie pravdy stačí.

Čo spôsobuje duchovnú potrebu dávať veciam historickú formu? – Akým veciam? – Veciam, ktoré sa nás týkajú. – Ktoré veci sa nás týkajú?

Tu odpoveď viazne. Lebo nijaký jednotlivý pojem, nech by bol hocako všeobecný, nepovie dosť, aby vyjadril rozsah a hĺbku historickej túžby po poznaní: ani národ, ani štát, ani duch, ani kultúra, ani svet, ani ľudstvo. Dejinné poznanie je proste životnou potrebou, a ako také sa vzpiera presnej motivácii.

Ak by sme chceli túto azda príliš široko stanovenú tému odmedziť na otázku: za akých podmienok možno dejinnú minulosť považovať za uzavretú a ako takú ju aj pociťovať?, opäť by sa ukázalo, že časová hranica je bezvýznamná. Tieto podmienky spočívajú len v jasnosti ducha a v pokoji pozorovateľovej mysle. Dejiny vznikajú len tak, že napriek všetkej intenzívnosti, s akou sa pohľad usiluje obsiahnuť v plnej ostrosti to, čo je blízke i vzdialené, prekláza ponad obe do diaľky nekonečna.

Ak sa nasadenie síl, ktoré je hodné toho, aby tvorilo dejinnú spomienku, ukázalo ako napnuté medzi požiadavkami zdedených silových systémov, natískajúcou sa požiadavkou situácie dňa a oboma prispôsobenými víziami budúcnosti svojich hrdinov, potom sa v priebehu týchto problematizácií uskutočnil zvláštny presun historického diania. Platí však vstupná téza: súčasnosť sa z čisto časového pohľadu stáva v okamihu minulosťou, šanca sa buď využila, alebo premárnila. Tým sa historik zmocňuje svojej kompetencie. Jeho pero môže zaznamenať len to, čo sa už udialo. Dokonca aj zoči-voči súčasnosti má do činenia s minulosťou. Ale čím hlbšie sa minulosti dívame do očí, tým zreteľnejšie mení sama svoj charakter, ktorý jej bol konvenčným spôsobom pripísaný. To, čo treba v porovnaní s okamihom súčasnosti nazvať minulým, to je práve vo svojej najpodstatnejšej súčasnosti najrý-

Huizinga ako Budha

dzejšou prítomnosťou. Pretože čisto podľa kalendára patrí celé Nemecko, národ, štát, ríša a dokonca aj jeho úplne najnovšie výtvy tak isto k minulosti, ako napríklad naše vlastné Ja, s ktorým sa predsa identifikujeme, keďže ďalej používame jeho meno. Ale tieto výtvy, vrátane nášho Ja, predsa len celkom zreteľne a názorne čnejú rovnako do čistej súčasnosti: totiž ako živé sily a postavy. To znamená: vlastné subjekty dejinného života sa podieľajú na jeho svojráznej forme nadčasovosti. Nie je to nadčasovosť nadčasovo platných hodnôt a právd, o ktorej sa veľa hovorilo vo filozofii, ale prekonanie času dejinného bytia-sebou a trvania: všetka živá sila národa, všetka podoba a forma jeho najvyšších diel čnie z predhistórie do súčasnosti a do budúcnosti. Nijaký národ nie je dnešný a budúci. Ani vo svojom trvaní nezostáva nedotknutý osudom, no napriek tomu stojí nad všetkými premenami ako on sám vo svojej súčasnosti víťaziace nad tokom času, tak ako končiar večného snehu, ponad ktorý putujú letá. Opakujeme, že všetko, čo sa udeje, udeje sa na ňom. V tom zmysle je živou súčasnosťou všetko, čo trvá, a to aj napriek tomu, že pôvod týchto vecí už uplynul. Je celkovo skutočnosťou, lebo to pôsobí. Neodpočívá len naveky v tichosti ako minul. Ani stojí a drží sa v bytí, pokiaľ je živou silou.

Minulé však neudržiava tento pozoruhodne úzky kontakt len so súčasnosťou. Ešte zvláštnejšia je spojitosť s budúcim. Nielen vďaka toľko diskutovanej subjektivite dejepisectva. Nie, oveľa paradoxnejšie sa línia minulosti, napriek odstaveniu, prejavuje ako nie nezávislá od budúcnosti. Nie je ľahké vymenovať príklady. Tie, na ktoré sa zabudlo, vbledli, a súčasné sú háklivé. Považujme ich za čistú fikciu.

Predpokladajme, že nejaká mierová dohoda umiestni medzi určité veľmoci nárazníkový štát, ktorý susedia už raz pohltili, a na minulé časy slobody si uchováva hrdú národnú spomienku. Ak takáto reštaurácia trvá stovky rokov, môže nastať okamih, keď sa obdobia nesamostatnosti vďaka určitej časopriestorovej proporcii zmenia na obyčajné epizódy. Ak sa však takýto nárazníkový štát pomerne skoro opäť dostane medzi obklopujúce kolosy, vtedy by sa mohla stať epizódou, ktorá napokon už sotva budí pozornosť, jeho reštaurácia. Práve to, čo sa v minulosti javilo ako to najobjektívnejšie, totiž krivka života, sa tu prejaví ako funkcia budúcnosti.

Tvary sa rozpúšťajú v rozsiahlejších tvaroch.

Tým by sme azda mohli poskytnúť odpoveď na predchádzajúce otázky. Dodržíme ich súseďnosť. Nič sa neuskutočňuje rýchlejšie než zapadnutie súčasného a dneška do minulosti a „včerajška“.

Dejinami v zdôrazňovanom význame sa stala len udalosť, ktorá zasiahla do osudu určitého spoločenstva. Samozrejme, že tu však dejinnosť môže mať trojitý význam. „Už len historické“ je dianie, odohrávajúce sa na povrchu. Potom sa dejinami stalo to, čo sa rozhodlo v zmysle niečoho už nepochybniteľného. Udalosť už potom nie je témou, ale základom, pôdou, odrazovým mostíkom nových rozhodnutí. Napokon sa dejinným stal veľký čin, ktorý nežije len v spomienkach, ale je skutočnosťou dovtedy, pokiaľ ešte pôsobí, nech sa uskutočnil hoci aj pred storočiami. Tu dejiny „rozhodli“. Totiž o osude. Činy, ktoré sa nestanú osudom, boli zvažované a považovali sa za príliš ľahké. Rýchlo sa na ne zabudne. Dejinná spomienka ľahko preskočí celé ľudské veky. Tu spočívajú „denné udalosti“, z ktorých zostane len to, čo je „aktuálne historické“, ale nie ako niečo včerajšie, ale ešte ako čosi „živé“. „Časový odstup“ historického pohľadu je len vonkajším ulahčením pre aktivitu, ktorá tvorí podstatu skutočnej cnosti historika: je ňou odhadovanie toho, čo sa udialo, podľa závažnosti a v ďalekej perspektíve jeho sily, formujúcej život. Sila znamená trvanie bez ohľadu na všetky premeny životných situácií. Tak v prípade národov, ako stromov. A nakoľko sa udrží a živo sa vyvíja ďalej u jedného i druhého, natoľko je súčasnosťou, týčiacou sa do budúcnosti.

(1936)

z nemčiny preložil Adam Bžoch

ÚLOHA A TERMINOLÓGIA KULTÚRNYCH DEJÍN

JOHAN HUIZINGA

Zobrané diela, 7. zv., s. 32-34

1. Dnešná historiografia trpí neuhom často neuspokojivo postavených problémov. Nielen publikovanie prameňov, ale aj ich spracovanie zväčša odpovedá nepotrebnou produkciou na otázky, ktoré ani neboli položené. Tomuto nedostatku podliehajú najmä kultúrne dejiny.

2. Pokrok kultúrnych dejín je ochromený myšlienkou evolúcie. Približne pred tridsiatimi rokmi sa historická veda, nie bez ťažkostí, vyslobodila spod noriem, ktoré jej diktovala exaktná veda a ktoré sa jej usilovala nanútiť doba. Ale pojem evolúcie, mimochodom, v dejinách vlastne starší než vo vede o prírode, ovláda moderné myslenie tak intenzívne, že sa stále usiluje o aplikáciu aj pri vysvetľovaní historických javov. Tu však prináša viacej škody než úžitku. Ako smernici sa pojmu evolúcie konkrétne vzpierajú dejiny náboženstva. Dejinám môže používanie prírodovedných pojmov prospieť za predpokladu, že ich bude vnímať natoľko neurčito, nakoľko exaktne ich chápe prírodná veda. Len ako metafory alebo figúry. Tak napríklad pojmy inercia, reakcia, degenerácia, bujnenie, otupenie vnímavosti pre stimuly atď. Všetky tieto špeciálne pojmy môžu poslúžiť väčšími než všeobecný pojem evolúcie.
3. Estetizujúci pocitový smer nemá v kultúrnych dejinách nijaké miesto. V našej krajine, takisto ako v Nemecku, prekvitá forma estetického dejepisectva, ktorá vedie k umelecko- a kultúrnohistorickej homiletike povážlivého druhu. Goethe vo svojom oprávenom výroku, podľa ktorého „všetky veľké časy sú objektívne, všetky upadajúce subjektívne“, odsúdil túto pocitovú vedu jediným slovom. Horlivého prívrženca nejakej strany považovali kedysi za zlého historika, ale v súčasnosti sa zdá, akoby mnohí považovali intenzívne uprednostňovanie za priaznivý predpoklad pre pochopenie minulosti umenia a kultúry. Nikto nepopiera hodnotu pocitového faktora v našom chápaní minulosti, ale na vedu o dejinách kultúry to nestačí. Pre nás je vždy pánom mnohosť a rôznosť daností a názorov. Z neschopnosti ich rýdzeho intelektuálneho spracovania sa človek utieka k súdeniu, založenému na pocite. To je však úpadkový jav.
4. Úlohou kultúrnych dejín nie je sociálna psychológia, ale sociálna morfológia. Vedecká psychológia priniesla doposiaľ histórii veľmi málo. To však nie je to hlavné. Popeho *The proper study of mankind is man* je samo osebe nesprávne. Sociálna psychológia ústi vždy nanovo do hypostázy človeka pre život spoločnosti. Kultúrnym dejinám nejde o to, čo u človeka udržiava jeho vnútornú integritu,

ale o to, čo ľudí vzájomne spája. Ide tu o dobu života, umenia, myšlienky, o štruktúru spolunažívania. Z tohto hľadiska zaujímajú politické a hospodárske dejiny samy od seba prirodzené miesto ako špeciálne odvetvia kultúrnych dejín.

5. Nebezpečenstvo morfológických systémov v dejinách spočíva v tom, že ľahko upadávajú do mytológie. Najväčším nepriateľom humanitného myslenia je takmer nevykoreniteľný sklon k antropomorfizmu, ktorému v poslednom čase nikto nepadol za obeť tragickejšie ako Spengler. Takmer všetky kultúrnohistorické termíny všeobecného druhu obsahujú mytológický prvok. Všetky navyše v súčasnosti trpia infláciou. Pojmy ako renesancia, gotika, barok nadobudli jeden za druhým takú šírku, až neustále hrozí, že stratia svoju vlastnú výpovednú silu.
6. Kultúrne dejiny by sa mali predbežne obmedziť na špeciálnu morfológiu, na vyznačenie a určenie dobre vnímateľných a oddeľiteľných prvkov kultúry. Mali by sa zaoberať nasledujúcimi podobami a funkciami v kultúrnom živote: témami, figúrami, motívami, symbolmi, štýlmi, myšlienkovými predstavami a citmi. Špeciálne odvetvia vedy o kultúre: etnológia, literárna veda a dejiny umenia, to už robia oddávna, no izolovane, niekedy aj veľmi vonkajškovo.
7. Periodizácia kultúry je nepostrádateľná, ale jej význam je pomerne malý, vždy je nepresná a do istej miery ľubovoľná. Pre obdobia kultúrnych dejín sú najpoužiteľnejšie tie termíny, ktoré sú najbezfarebnejšie, kým také, čo sa usilujú poukázať na podstatu samotnej veci, takmer vždy prejudikujú a zvädzajú: napríklad renesancia, stredovek, romantizmus. Rýdze označenie čias ako Stará ríša, T'ang, je oveľa menej nebezpečné. Takéto pomenovania doby vôbec nezostávajú obsahovo čisto aritmetické. Taliansky jazykový úzus, pracujúci s označeniami ako quattrocento, cinquecento, a angličtina s pomenovaniami alžbetínska, jakubovská, viktoriánska doba majú veľké výhody, hoci aj hranice týchto epoch sú ľubovoľné. Každé z týchto označení evokuje jasnejší a osobitejší obraz čias ako barok, rokoko, osvietenstvo, Sturm und Drang atď.
- Všetky všeobecné kultúrnohistorické termíny zostávajú nevyhnutne kolísavé, vágne a men-

livé. Sú však nepostrádateľné, aby sme mohli ukotviť naše predstavy týkajúce sa toho, čo charakterizuje určité časy vo všetkých ich prejavoch.

Až na základe čistejšieho vyznačenia množstva prvkov istého kultúrneho obdobia môžu kultúrne dejiny pristúpiť k úlohe, ktorá sa nachádza za ich špeciálnou morfológiou: k vysvetľovaniu všeobecnej jednoty alebo homogénnosti, ktorej prítomnosť spoznávame v každej kultúrnej epoche a ktorú Lamprecht veľmi výstižne vyjadril slovom diapazón.

(1926)

z nizozemčiny preložil Adam Bžoch

VEDA AKO HRA

LADISLAV KOVÁČ

Slovenské pohľady 4/1991, s. 103–106

Ak by vedec mal byť človek s mimoriadnou schopnosťou chladnej nestrannosti a objektivity, tak holandský profesor histórie Johan Huizinga rozhodne taký nie je. (Lenže kto zo skutočných vedcov vlastne bol alebo je taký? Je vôbec možné predstaviť si za horúčkovitou aktivitou človeka, čo celý svoj čas venuje premýšľaniu alebo experimentovaniu, niekedy priam i proti pudu vlastnej sebazáchovy, motiváciu hnanú motorom čistej racionality? Neplynú jeho aktivity z emocionálnych zdrojov, ktoré sú vždy subjektívne a nie je vlastne i vtedy, keď sa vyznáva zo svojho skepticizmu a pochybovanie vyhlasuje za hlavnú cnosť vzdelanca, fanatikom tejto svojej viery? Zdá sa, že iba zo sumácie jednostrannosti vedeckých fanatikov sa rodí objektívny vedecký obraz sveta.)

Huizinga je dokonale jednostranný. Ako píše v úvode k svojej knihe, napadlo mu kedysi pred mnohými rokmi, že ľudská kultúra sa rodí a rozvíja v hre ako hra. A tak svoju vedeckú kariéru zasvätil v podstate zhromažďovaniu dokladov pre názor, že človek nie je ani tak tvor múdry (*homo sapiens*) ako skôr živočích, ktorý sa hrá (*homo ludens*); a svoju knihu Homo ludens venoval analýze herných foriem práva, filozofie, umenia a iných ľudských aktivít.

Hra, hovorí Huizinga, nie je špecifická pre človeka; hrajú sa aj zvieratá (pre človeka je špecifický smiech, takže Aristotelovo *animal ridens* charakterizuje človeka v protiklade k zvieratám

presnejšie než Linnéov *homo sapiens*). Hra teda nesúvisí s racionalitou, nie je ani viazaná na nijaký stupeň kultúry, ani na nijakú formu svetového názoru; je všadeprítomná. Podľa Huizingu však na pochopenie nestačí biologické vysvetlenie: na vybitie energie, uvoľnenie po vypätí síl, prípravu na požiadavky života či kompenzáciu za neuskutočnené – tak sa zvyčajne biologicky vykladá podstata hry – mohla príroda „vymyslieť“ formu čisto mechanických reakcií a cvičení; no podstatou hry je jej intenzita, jej „nadbytočnosť“ – je v nej schopnosť poblázníť. „Prítomnosť hry stále potvrdzuje, a to v najvyššom zmysle, nadlogický charakter našej situácie v kozme.“ Každá hra je podľa Huizingu slobodným konaním; hra na rozkaz prestáva byť hrou. Hra nie je „obyčajný“ život, je vystúpením zo života, vstup do sféry aktivity s vlastnou tendenciou, kde všetko sa deje „len tak“, no pritom s najväčšou vážnosťou. Dokonca vážnosť hry je často až posvätná, ako o tom svedčí existencia mýtov a kultov, ktoré podľa Huizingu vyrástli z hry. „Hra leží mimo disjunkcie múdrosť – bláznovstvo, ale i mimo protikladu pravdy a nepravdy a dobra a zla.“ Hra vytvára poriadok, do nedokonalého sveta vnáša dočasne prehľadnú dokonalosť. Hru vždy charakterizujú

Huizingov portrét

pravidlá; a voči pravidlám hry, ako hovorí Paul Valéry, nie je možný skepticizmus, sú neotrasiteľné. Ak je kultúrny pokrok vedľajším produktom ľudského „pudu hravosti“, je potom nezmyselné – hovorí Huizinga s odvolaním sa na Frobenia – hľadať vysvetlenie každého prejavu ľudského pokroku v nejakom „prečo“, „za akým účelom?“, „z akých dôvodov?“. Kultúra vyrastá z hry; „čím je hra schopnejšia zintenzívniť život jednotlivca alebo skupiny, tým viac sa stáva kultúrou“. Hra, a potom teda ja kultúra, je vždy aj zápasom, riskovaním; vratké vyhladky na výhru, napätia, tvoria podstatu hráčskeho postoja. Je snahou o víťazstvo; víťazstvom sa získa vážnosť a česť a tie vždy pripadajú k dobru celej skupiny, do ktorej víťaz patrí. Pranie byť cenený a vážnený pôsobí od detstva až po najvyššie kultúrne činnosti ako jeden z najsilnejších pudových impulzov k zdokonaľovaniu jednotlivca i skupiny. Idea ušľachtileho zápasu je jedným z najmocnejších impulzov kultúry.

A teda i vo vede nachádza Huizinga výrazné prvky hry. Je stimulujúce čítať Huizingove úvahy o vede ako hre a je vďačné zamyslieť sa nad dôsledkami takýchto úvah (V prvom priblížení stačí zameniť slovo hra v predchádzajúcich riadkoch, ktoré sumarizovali myšlienky Huizingovej knihy, za slovo veda, aby sa nám fenomén vedy vynoril v objavne novej podobe.)

Huizinga predovšetkým súdi, že veda vyrastá z hry. Filozofické myslenie sa podľa neho zrodilo z kultových súperení; neskôr starí Gréci rozvíjali svoje filozofické názory tiež vo forme súperivých dialógov; sofisti vraj chodili po gréckych mestách a ich verejné vystúpenia mali charakter športových podujatí a podľa toho aj priťahovali publikum. Neustále teologicko-filozofické dišputácie, kombinované so zložitým ceremoniálom riadeným prísnymi pravidlami, dávali prevádzke stredovekých univerzít herné črty...

Dvadsaťte storočie, a najmä jeho druhá polovica, dalo vede iný charakter. Celý rad herných prvkov sa z vedy vytratil. Huizingovi sa vôbec zdá, že moderná doba je stále menej a menej hravá; i šport sa mení z hry na akési čudné vážne zamestnanie. A kult mladosti a zábavy, ktorému sa oddávajú dospelí, je podľa neho nie narastaním zmyslu pre hravosť, ale puerilizmom: moderný človek sa nestáva detským, ale detinským. Dieťa nie je detinské, keď sa hrá, ale stáva sa takým, keď ho hra začne

nudiť a keď nevie, na čo sa má hrať. Prvé, čo robí, mohli by sme dodať, je, že sa stáva zlomyseľným, závidí iným deťom a porušuje pravidlá hry.

Takže nám skoro neostáva iné, než sa zasnívať nad vedou ako hrou. Hrou, ktorú hrajú iba tí, ktorým sa chce hrať a ktorí ju vedia hrať: Kto iný môže prežiť očarenie z hry? Kto iný môže vôbec pochopiť toto očarenie? (Divák zažíva iné očarenie, ale aj to len vtedy, keď je svedkom vy-darenej hry.)

Predstavme si, čo by sa stalo, keby sa veda pripísal podobne veľký spoločenský význam ako špičkovému športu. Vyberali by sa na ňu iba tí, čo by mali zodpovedajúce hráčske schopnosti: rozvinutý intelekt, neobyčajnú imagináciu, zmysel pre krásu logických foriem a hypertrofovaný exploračný pud. Tak ako športovcom, nebolo by im treba vymýšľať „dôstojné“ odôvodnenia ich činnosti: Nepredstierali by falošnú skromnosť, nehanbili by sa za to, že chcú získať víťazstvo nad súperom; ich ťtiažnosť by nebola slávybažnosťou, ale úsilím o dokonalosť v očiach vlastnej skupiny. Zmysel pre „fair play“ by im bol samozrejmy. Všetko by brali smrteľne vážne – v rámci hry a jej pravidiel; a po zápase by si víťazi i porazení zasadli družne k jednému stolu, spojení spoločne prežitým pobláznením, s vedomím, že to všetko bolo „len tak“. Platilo by to o vzťahu k oboj našim súperom: prírode i profesionálnym kolegom.

Vedecké konferencie by sa stali modernými turnajmi intelektuálnych rytierov; ba ešte i obhajoby kandidátskych prác by mali ľahkosť, švih a brilantnosť stredovekých dišputácií. Námietky, oponovanie, provokovanie k alternatívnym výkladom, ostré výmeny názorov by bolo šľachetnými cnosťami. Výchova vedeckého pracovníka by bola učením pravidiel hry, tréningom a kultiváciou športového ducha. Vedecké úspechy by boli reprezentovaním národných farieb a stali by sa záležitosťou prestíže krajín; medzinárodné vedecké kongresy by sa stali olympiádami; predposlednú stranu novín, venovanú vede, by verejnosť čítavala s rovnakým napätím ako športové výsledky z poslednej strany. (Veď prečo dnes čítame tú poslednú? Hlboko v sebe nesieme dve biologicky vynútené potreby: potrebu skupinovej identity a potrebu víťazstiev. Víťazstvo našej skupiny je súčasne našim osobným víťazstvom; cez športovú hviezdu nášho klubu sprostredkovane sa

realizujeme my sami). Prijímalo by sa ako samozrejmosť, že veda je hrou kolektívnou, že iba zohraný kolektív má šancu na úspech; a že solidarita so spoluhráčmi znásobuje radosť z hry. Kapitánom by bol, pochopiteľne, hráč najzdatnejší a s najväčším zmyslom pre kolektívnu hru.

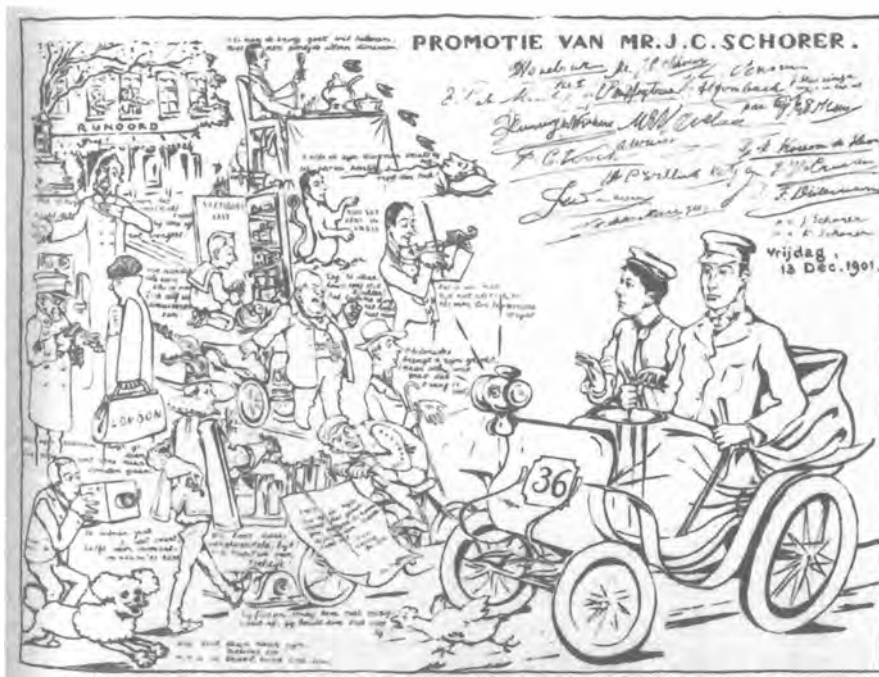
Tak ako v športe nemôžu byť nešikovní alebo otrávení rutinéri, vytrátili by sa z vedy ľudia bez invencie, znudení, unavení, zakomplexovaní, zlomyseľní. Jednoduchá, ušľachtilá, optimistická etika športu stala by sa etikou vedy. Závist, tá najhoršia pliaga vedeckého života, meniac život jej objektov na utrpenie a jej subjektov na peklo, dostala by svoju neškodnú športovú podobu – ak športovec vôbec pozná závisť; ak v ňom závisť nie je skôr vždy prekrytá rešpektom a obdivom k súperovi. (A ak ju aj pozná, tak najmä šport profesionálny. Profesionalizmus, ako je zrejme z Huizingovej analýzy povahy hry, je negáciou hry, jej popretím. Nešťastná nevyhnutnosť profesionalizácie vedy! Ale čo ak je to našťastie tak, že iba vedeckú prácu možno profesionalizovať, no bádanie nie?)

Vedelo by sa, že ako v športe, i vo vede sa rýchlo zostarne. Opotrebovaní hráči by sami od-

chádzali z aktívnej činnosti, aby ju nekazili a mladým entuziastom nevnucovali svoje tempo a svoje zastarané poňatie hry. So všetkou poctou stávali by sa potom trénermi, športovými novinármi, funkcionármi klubov: tešili by sa z úspechov dorastu, ktorý odchovali. Alebo ktorý svojimi funkcionárskymi krídlami chránili. Úspech mladých by bol ich úspechom bez toho, aby svetu smiešne nahovárali, že to nie mladý hráč spred bránky, ale oni z funkcionárskeho kresla strelili vynikajúci gól.

Štáty by na vedu dávali aspoň toľko ako na špičkový šport a na iné formy zábavy. So samozrejmosťou; nikto by nepochyboval, že jedna z vrcholne vzrušujúcich hier patrí k plnému životu človeka a zároveň i k uspokojeniu más. *Panem et circenses* – veda by poskytovala nielen „panem“, ale aj „circenses“.

Zavrime však Huizingovu knihu a prerušíme svoj sen. Na rozdiel od hier, nebola veda nikdy zábavou nevinnou a neškodnou. Hra s jadrom atómu sa ukázala nebezpečnou. Hra s jadrom bunky, čo sa práve začala, môže byť ešte nebezpečnejšia. Kiež by ju aspoň hrali tí, čo majú športového ducha a zmysel pre fair play!

Huizingov reklamný obrázok pre jeho švagra J. C. Schorera